

Jolanta Grotowska-Leder
Uniwersytet Łódzki

ZASOBY WSPARCIA ŁODZIAN – ANALIZA SOCJOLOGICZNA

Abstrakt: Ludzie funkcjonują w bardziej lub mniej rozbudowanych sieciach kontaktów społecznych, z których część stanowią ich sieci wsparcia. Duża część członków społeczeństwa jest samodzielna w rozwiązywaniu codziennych problemów, ale znaczący jest udział tych, którzy borykając się z kłopotami poszukują i uzyskują pomoc od innych osób i instytucji. Artykuł jest poświęcony sieciom wsparcia mieszkańców Łodzi. Przedmiotem rozważań są zasoby dostępne łodzianom w ramach ich nieformalnych kontaktów społecznych i lokalnych instytucji. Zakres analiz obejmuje odpowiedzi na następujące pytania: Jak radzą sobie łodzianie z problemami dnia codziennego? Czy sięgają po zasoby instytucjonalne i w ramach kręgów nieformalnych? Jaki jest zasięg i struktura krewniczych i pozarodzinnych sieci wsparcia łodzian oraz jaką uzyskują oni pomoc? Czy zasięg i struktura sieci wsparcia łodzian są zróżnicowane wg wieku, w szczególności czy najstarsi łodzianie mają dostęp do wsparcia w ramach kręgów nieformalnych? Podstawę analiz stanowią wyniki badań zrealizowanych w 2008 roku na kwotowej próbie dorosłych mieszkańców miasta (w wieku 18 lat i więcej). Analizy ujawniły, że duża część mieszkańców Łodzi deklaruje samodzielność w rozwiązywaniu codziennych problemów, nie dostrzega roli wspierającej członków kręgów nieformalnych, a przede wszystkim różnych instytucji. Podstawowym zasobem wsparcia łodzian są bliscy krewni, w dalszej kolejności przyjaciele, a najrzadziej sąsiedzi. Wiek różnicuje wzory oczekiwanej i świadczonej pomocy w ramach kręgów nieformalnych.

Słowa kluczowe: zasoby wsparcia, wsparcie społeczne, sieci wsparcia, potencjalne sieci wsparcia, rzeczywiste sieci wsparcia

Wprowadzenie

Istotnym elementem lokalnych strategii rozwoju, w tym przede wszystkim działań na rzecz rozwiązywania problemów społecznych, jest diagnoza zarówno problemów doświadczanych przez członków społeczności, jak i dostępnych im zasobów wsparcia. Artykuł jest poświęcony zasobom, do których mieszkańcy Łodzi

siegają w celu przezwyciężania codziennych problemów życiowych. Przedmiotem rozważań są zasoby instytucjonalne i zasoby dostępne w ramach nieformalnych relacji społecznych. Podstawę analiz stanowią wyniki badań zrealizowanych w 2008 roku na kwotowej próbie dorosłych mieszkańców miasta (w wieku 18 lat i więcej)¹.

Tytułem wstępu zauważmy, że sposoby rozwiązywania problemów społecznych ewoluują w zależności od realizacji przez państwo funkcji zabezpieczających na danym etapie rozwoju społecznego. W literaturze przedmiotu opisywane są współcześnie, ukształtowane historycznie, trzy modele państwa opiekuńczego, różne ze względu na zaangażowanie osoby potrzebującej wsparcia (Giza-Poleszczuk, Hausner (2008: 11-14):

1. Pierwszy z modeli, określany jako tradycyjny, zakłada, że obywatel jest uprawniony do otrzymywania pomocy na zasadach społecznego solidaryzmu i obywatelstwa; zadania wspierające realizują w nim instytucje pomocy społecznej, które historycznie były poprzedzone działaniami charytatywnymi i filantropią; współcześnie w modelu tym profesjonalne kadry (pracownicy socjalni, opiekunowie, terapeuci) decydują, jaki rodzaj wsparcia jest odpowiedni dla osoby/grupy doświadczającej określonych deficytów i egzekwują zalecone podopiecznym formy pomocy;

2. Drugi model, datowany na ostatnie dwie dekady XX wieku, nazywany modelem zarządzania publicznego, zakłada większą podmiotowość obywatela, doświadczającego problemów wymagających wsparcia w kontaktach z instytucjami świadczącymi pomoc, tzn. obywatel sam decyduje o rodzaju i zakresie wsparcia, którego potrzebuje; staje się zatem konsumentem posiadającym realne uprawnienia do wyboru usług rozwiązujących jego kłopoty;

3. Trzeci model nazwany jest modelem publicznego współzarządzania (ekonomią społeczną), a jego początki przypadają na przełom XX i XXI wieku; obywatel staje się w nim aktywnym i współodpowiedzialnym interesariuszem; uczestniczy w organizacji pomocy, przejawia działalność, z której sam korzysta.

Modele drugi i trzeci, określane jako aktywna polityka społeczna rozwiązywania problemów społecznych, zakładają ograniczenie redystrybucyjnych funkcji publicznych instytucji pomocy, poprzez zwiększanie działań aktywizujących beneficjentów i rozwój przedsiębiorczości społecznej, głównie poprzez tworzenie miejsc pracy dla osób, na których nie ma zapotrzebowania w globalnej gospodarce rynkowej, tzn. dla klientów instytucji wspierających. Te dwa modele polityki społecznej, które są reakcją na wzrastające kłopoty z zaspokojeniem potrzeb obywateli przez instytucje publiczne, dopiero się w Polsce rozwijają, bardziej w wielkich miastach niż na wsi. Instytucje publicznej pomocy społecznej w sytuacji nasilających się potrzeb powodowanych masowym bezrobociem, pauperyzacją znaczących grup obywateli i starzeniem się członków społeczeństwa są bowiem coraz mniej wydolne w swoich funkcjach zabezpieczających.

¹ Szersza informacja na temat badań zawarta jest w art. mego autorstwa pt. *Problemy łodzian w perspektywie badań nad jakością życia* znajdującym się w niniejszym tomie.

Każdy ze wskazanych wyżej trzech modeli państwa opiekuńczego współwystępuje z innym, powszechnie znanym i stosowanym, sposobem rozwiązywania problemów doświadczanych przez jednostki – aktywnością kręgów nieformalnych, do których jako członkowie społeczeństwa należymy: krewnych, przyjaciół, sąsiadów, znajomych. Współcześnie zainteresowanie gotowością tego otoczenia społecznego do wspierania swoich członków wydaje się wzrastać, gdyż możliwości zabezpieczenia potrzeb obywateli za pośrednictwem instytucji rynku pracy i pomocy społecznej zmniejszają się.

Zachowania, których treścią jest wspieranie innych, pomaganie innym, to przejaw zintegrowania społecznego. Na poziomie mikrostrukturalnym istnienie między członkami grup takich relacji, powiązań, stosunków wynika z potrzeb, zaufania, zobowiązań, itp. Podstawą wspierania i pomagania innym, tych historycznie utrwalonych przejawów życia społecznego, są: poczucie odpowiedzialności za innych, zobowiązania wobec innych i altruizm². Pomoc świadczona innym jest traktowana jako komponent jakości życia jednostki i jako wskaźnik wzajemnych powiązań w grupie (Sarason, Sarason, Pierce 1990) oraz zaangażowania w życie społeczności (Laireiter, Baumann 1992). W badaniu takich zachowań pomiar obejmuje najczęściej wielkość i strukturę sieci wspierającej (tzn. liczbę i cechy osób świadczących pomoc) oraz częstość i czas trwania kontaktów, w ramach których wsparcie jest transferowane.

Ważność refleksji nad zasobami wsparcia w ramach nieformalnych relacji społecznych uzasadniają względy poznawcze i aplikacyjne. Studia nad zachowaniami pomocowymi we współczesnym społeczeństwie polskim wprawdzie rozwijają się dynamicznie, ale ciągle odnotowuje się ich niedostatek, szczególnie w odniesieniu do zbiorowości definiowanych przestrzennie i administracyjnie: mieszkańców gmin, wsi, miast. Analizy te są szczególnie ważne dla działań w sferze polityki społecznej w skali lokalnej, gdyż diagnoza możliwości zaspokojenia potrzeb w ramach kontaktów formalnych i nieformalnych ujawnia obszary deficytów i wskazuje na konieczność uruchomienia odpowiednich działań lub modyfikację dotychczasowych rozwiązań. W ten sposób możliwe jest lepsze rozpoznawanie, a w konsekwencji rozwiązywanie, współczesnych problemów społecznych, zarówno socjalnych, jak i różnych przejawów wielowymiarowego wykluczenia społecznego, w celu poprawy jakości życia ludzi.

² Relacje pomocowe, zarówno w ramach nieformalnych kręgów wspólnotowego funkcjonowania człowieka, jak i w formach zinstytucjonalizowanych, traktowane jako podstawowe w kontaktach międzyludzkich, są określane z zastosowaniem różnych pojęć: w polityce społecznej jako nieformalne zabezpieczenie społeczne, działania pomocowe, zabezpieczenie podstawowych środków do życia, w psychologii i w socjologii jako sieci wsparcia, a w socjologii i w ekonomii jako: transfery/przeptywy grupowe/międzygrupowe/ międzypokoleniowe.

Pojęcie wsparcia społecznego

Wsparcie społeczne jest pojęciem złożonym³, definiowanym najogólniej w kategoriach behawioralnych jako działania pomocowe (Cohen, Gottlieb, Underwood, 2000) dostępne jednostkom w sytuacjach trudnych (Wills 1985). Zachowania te gwarantują zaspokojenie potrzeb w ramach grup odniesienia i kontaktów ze znaczącymi osobami (Dilthworth-Anderson, Marshall, 1996) i są konsekwencją przynależności człowieka do sieci społecznych (Prommersbach 1988, cyt. za Sęk, Cieślak 2004). Istotą wsparcia społecznego jest funkcja pełniona przez sieć społeczną – obejmującą zarówno nieformalne grupy odniesienia, jak i członków grup formalnych i przedstawicieli instytucji – wobec osób, które są w niej osadzone lub mają do niej dostęp na zasadach członkostwa.

Wsparcie społeczne jest kategorią strukturalną, tzn. układem kontaktów pomocowych, oraz funkcjonalną, tzn. jego treścią są rodzaje pomocy otrzymywanej przez jednostki (Phillipson 2004: 37; Sęk, Cieślak 2004:14). W literaturze przedmiotu jest ona kategoryzowana z zastosowaniem trzech kryteriów:

1. Kryterium podmiotowe – które ujawnia rodzaje wsparcia, biorąc pod uwagę kto pomaga lub kto otrzymuje pomoc; przyjmuje się, że źródła, inaczej zasoby, wsparcia tkwią w znajdujących się w otoczeniu człowieka „znaczących innych” oraz w strukturach, których celem, istotą działania jest poprawa sytuacji członków społeczności, dla których są dostępne. Są dwie zasadnicze kategorie zasobów wsparcia:

A). zasoby nieformalne, które obejmują: rodzinne źródła wsparcia, definiowane jako pomoc świadczona przez najbliższych członków rodziny (męża/żonę, rodziców, dzieci, rodzeństwo) i dalszych krewnych, oraz pozarodzinne źródła wsparcia – pomoc sąsiadów, przyjaciół, kolegów,

B). zasoby formalne, tzn. pomoc bardziej/mniej profesjonalnych instytucji⁴.

³ Wsparcie społeczne jest pojęciem bardziej pragmatycznym niż teoretycznym, jako odrębny przedmiot badań funkcjonuje od niedawna i jest relatywnie nową kategorią opisu i wyjaśniania życia społecznego na gruncie nauk społecznych. Badania na temat wsparcia społecznego datują się na lata 1960., zaś sam termin pojawił się nieco później w latach 1970. Od tego czasu zainteresowanie problematyką wyraźnie wzrasta. Początkowo przedmiotem analiz była głównie rola wsparcia ze strony grup nieformalnych w sytuacjach stresujących, tzn. związanych z chorobą, śmiercią osób bliskich, i w schyłkowym okresie życia. Badano także zależności między zadowoleniem z pracy i wydajnością pracy pracowników a otrzymywanym przez nich wsparciem ze strony ich przełożonych. Naukowa, w tym socjologiczna, refleksja na temat sieci wsparcia (i szerzej sieci społecznych) jest stosunkowo nowa, i m.in. dlatego badania empiryczne ujawniają wielość definicji i niejednoznaczność w kwestii metod pomiaru. Analizy wsparcia społecznego są rozwijane współcześnie w Polsce, czego dowodem są publikacje książkowe, m.in. (Grotowska-Leder 2008; Błędowski, Warzywoda-Kruszyńska, Grotowska-Leder 2007; Styrc 2007.; Kacperczyk 2006; Gagacka, Głąbicka 2010).

⁴ Znaną typologią źródeł wsparcia społecznego jest propozycja Singera i Lorda, którzy wyróżnili: 1. źródła osobiste (*personal*), obejmujące krewnych, przyjaciół i znajomych; 2. źródła formalne (*formal*) – różne organizacje powołane do niesienia pomocy potrzebującym (głównie instytucje pomocy społecznej, organizacje charytatywne, grupy i wspólnoty kościelne); oraz 3. źródła profe-

Struktura i charakterystyka sieci pomocy determinuje jej efektywność, a zatem ważne są jej cechy ilościowe i jakościowe, tzn. wielkość (liczba osób, z którymi jednostka pozostaje w relacjach pomocowych), jej gęstość i spójność (rodzaj i intensywność kontaktów, w ramach których świadczona jest pomoc) oraz homogeniczność/heterogeniczność ze względu na cechy jej członków, m.in. rodzaj więzi, w tym stopień pokrewieństwa, płeć, a także wykształcenie, status społeczno-ekonomiczny, czy miejsce zamieszkania.

2. Kryterium przedmiotowe – które ujawnia rodzaj dostępnej pomocy. Typologie obejmują najczęściej: 1) wsparcie materialne (tzn. socjalne poprzez dostarczanie istotnych do codziennego funkcjonowania środków, głównie pieniędzy, ale także mieszkania wraz z wyposażeniem (nazywane „darem przestrzeni”), oraz usług (np. organizowanie posiłków, zaopatrywanie w lekarstwa, opiekowanie się niesamodzielnymi domownikami: dziećmi, starszymi, chorymi, itp., nazywane „darem czasu”); 2) wsparcie instrumentalne (nazywane doradczym) obejmujące udzielanie porad, instruktaż, jakie działania można/należy podjąć w określonej trudnej sytuacji w celu jej rozwiązania; 3) wsparcie informacyjne (nazywane poznawczym) – pomoc w zrozumieniu trudnej sytuacji poprzez dzielenie się własnym doświadczeniem; oraz 4) wsparcie emocjonalne, duchowe, oddziaływanie o charakterze psychologicznym (okazywanie troski, miłości, współczucia, uspokajanie, podnoszenie samooceny, poczucia przynależności) – por. (House, Kahn 1985).

3. Kryterium temporalne, które ujawnia typy wsparcia z perspektywy czasowej: wsparcie potencjalne (dostrzegane zasoby wsparcia) i wsparcie rzeczywiste (realna, faktycznie dostępna pomoc) – por. (Sęk, Cieślak, 2004: 20, 190)⁵.

W analizie zasobów wsparcia interesującą perspektywą jest także funkcjonujące od niedawna w polskiej literaturze przedmiotu pojęcie solidarności międzypokoleniowej, definiowane jako poczucie wzajemnej odpowiedzialności wobec osób przynależących do innych generacji. Pomoc, gotowość do jej świadczenia wynika z więzi międzypokoleniowej, aktywizuje się w relacjach pokoleniowych, a podejmowane działania realizują interesy, potrzeby i opinie innych generacji (Szukalski 2010: 77, 87). Ten aspekt relacji ma wymiar makrostrukturalny, gdy w polityce społecznej myśli się o zabezpieczeniu potrzeb wszystkich generacji składających się na strukturę społeczeństwa, w tym najmłodszych i najstarszych (wstępującej, zstępującej), jeszcze i już nieproduktywnych z punktu widzenia wytwarzanych zasobów, mając na uwadze przepływ kapitału między pokoleniami. Chodzi o działania w polityce

sjonalne (*professional*) – specjalne instytucje (poradnie) i grupy zajmujące się pomaganiem i psychoterapią (Singer, Lord 1984, cyt. za A. Kacperczyk, 2006).

⁵. W literaturze przedmiotu, np. w badaniach transferów międzypokoleniowych, występują także inne typy pomocy: pomoc wymuszona, do której obligują regulacje prawne (np. obowiązek alimentacyjny), w odróżnieniu od pomocy dobrowolnej (wspieranie w relacjach nieformalnych, ale także w instytucjach charytatywnych, aktywność wolontariuszy). Działania pomocowe mogą być spontaniczne, przypadkowe lub planowane, ich motywem może być altruizm lub czysta kalkulacja (zob. Szukalski, 2002: 22-42).

społecznej na rzecz zapewnienia godnego poziomu życia członkom grup nie posiadającym dochodów z pracy (dzieciom, seniorom), w postaci zasiłków czy świadczeń, nie mającym zasobów niezbędnych do organizacji codziennego życia (są nie-samodzielni i wymagają uruchomienia usług opiekuńczych) (por. tamże, s. 83). Solidarność międzypokoleniowa ma swój wymiar mikrostrukturalny – występuje w relacjach nieformalnych: krewniaczych i nierodzinnych. Szczególnie utrwalona w analizach prowadzonych w ramach nauk o rodzinie jest solidarność rodzinna, analizowana w jej aspektach funkcjonalnych, tzn. opisywana przez zakres udzielanej pomocy i wymiany zasobów w relacjach dzieci-rodzice-dziadkowie. Pytania dotyczą wówczas częstości międzypokoleniowej wymiany wsparcia (materialnego, emocjonalnego) oraz ocen wzajemności w tym zakresie (Szukalski 2010: 78-79).

Zasoby wsparcia łodzian

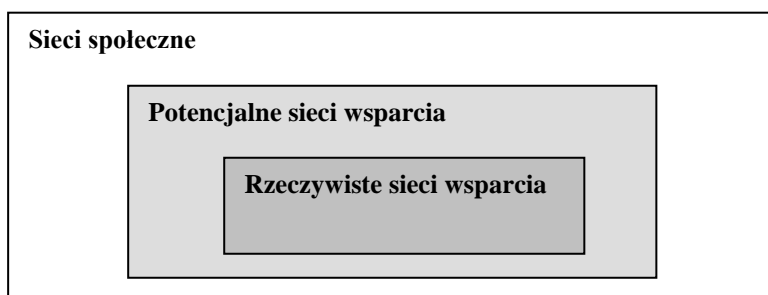
Metodologiczne podstawy analiz

Ludzie funkcjonują w mniej lub bardziej rozbudowanych sieciach kontaktów społecznych, z których część stanowią ich sieci wsparcia. Mimo że duża część członków społeczeństwa jest samodzielna w rozwiązywaniu codziennych problemów, to znaczący jest udział tych, którzy – borykając się z różnymi kłopotami dnia codziennego – poszukują pomocy, występują o nią i uzyskują ją od jednostek, grup i instytucji w środowisku społecznego funkcjonowania. W analizie dostępu do zasobów zakumulowanych w relacjach społecznych inną sytuacją jest fakt, że człowiek spodziewa się pomocy od kogoś (wsparcie potencjalne, oczekiwane), a inną fakt, że taką pomoc otrzymał (wsparcie realne). Celem podjętych w artykule rozważań są podmiotowe, przedmiotowe, w mniejszym zakresie temporalne, aspekty wsparcia dostępnego mieszkańcom Łodzi głównie w ramach kręgów nieformalnych, które łagodzą doświadczane przez nich problemy i deficyty. Zakres analiz obejmuje odpowiedź na pytania dotyczące sieci wsparcia łodzian, tzn.:

1. Jak radzą sobie łodzianie z problemami dnia codziennego? Czy sięgają po zasoby instytucjonalne i w ramach kręgów nieformalnych?
2. Jaki jest zasięg i struktura krewniaczych sieci wsparcia łodzian, nieformalnych kręgów nierodzinnych oraz czy i jaką uzyskują oni pomoc?
3. Czy zasięg i struktura sieci wsparcia łodzian są zróżnicowane według wieku, w szczególności, czy najstarsi łodzianie mają dostęp do wsparcia w ramach kręgów nieformalnych?

Rysunek 1

Relacje sieci społeczne, potencjalne i rzeczywiste sieci wsparcia

Źródło: opracowanie własne

Sieci wsparcia łodzian zdefiniowano w badaniach jako osoby należące do ich bliskich i dalszych krewnych oraz ich kolegów i sąsiadów, z którymi pozostają we względnie regularnych relacjach pomocowych, tzn. kontaktują się z nimi i postrzegają ich jako swoich potencjalnych wspierających lub zaznali od nich już pomocy, gdy znaleźli się/byli w trudnej sytuacji. Zasięg sieci wsparcia szacowano na podstawie liczby osób wskazanych przez respondenta. Analizie poddano dwa rodzaje wsparcia: wsparcie potencjalne – ustalając, czy i na ile osób spośród bliskiej rodziny, dalszych krewnych, sąsiadów i przyjaciół respondent uważa, że może liczyć w określonej trudnej sytuacji życiowej – oraz wsparcie rzeczywiste – ustalając, czy i od kogo w określonej sytuacji otrzymał on faktycznie pomoc⁶. Relacje między sieciami społecznymi, potencjalnymi sieciami wsparcia i rzeczywistymi sieciami wsparcia przedstawia rys.1.

Struktura zbiorowości badanej odpowiada strukturze ogółu dorosłych mieszkańców Łodzi z punktu widzenia dwóch kluczowych zmiennych: wieku i płci⁷.

⁶ Empiryczną podstawę analiz stanowią dane zebrane w badaniach surveyowych, które były rozwinięciem projektu MNiSW *Sieci wsparcia i lokalne partnerstwo w przezwyciężaniu wykluczenia społecznego i transmisji biedy* o próbę mieszkańców wielkiego miasta. Próba badawcza obejmowała 500 mieszkańców Łodzi z zastosowaniem doboru kwotowego według trzech kryteriów: wiek, płeć i status urbanizacyjny (bycie mieszkańcem dużego miasta w drugim pokoleniu).

⁷ Wśród badanych przeważały kobiety – stanowiły blisko 55% – i osoby należące do środkowych kohort wiekowych (w wieku 30-59 lat) – łącznie ponad 52% ogółu. Struktura wieku objętej analizą populacji łodzian przedstawia się następująco: najmłodsi (do 24. roku życia) – 10,4%, a osoby najstarsze (co najmniej 65-letnie) – 19,4%. Duża grupa badanych – ponad 1/3 – to absolwenci wyższych uczelni, blisko 45% – szkół średnich, a prawie co piąty zakończył edukację na poziomie co najwyżej zasadniczym zawodowym. Zróżnicowana jest sytuacja rodzinna badanych – w większości są to osoby zamężne/zonate (blisko 51%), relatywnie często panny i kawalerowie (26%), w stanie wdowim (ponad 15%) oraz rozwiedzionym i w separacji (ponad 8%). Większość żyje w gospodarstwach małych, dwu-, trzyosobowych (ponad 59%), dwupokoleniowych (51%), sta-

Zasoby wsparcia łodzian w instytucjach wspierających i kręgach nieformalnych

W rozwiązywaniu problemów życiowych, w tym materialnych, ludzie stosują różne strategie działania, z których dwie są podstawowe: sięganie do zasobów instytucji powołanych do niesienia pomocy potrzebującym (instytucji pomocy społecznej, organizacji charytatywnych, ale także banków udzielających pożyczek) oraz sięganie do zasobów zakumulowanych w nieformalnych kontaktach społecznych. Podstawą pierwszego rodzaju działań są regulacje określające relacje między państwem/instytucją a obywatelem, a drugiego rodzaju – solidarność grupowa, opierająca się na więziach pokrewieństwa, wzajemnego zainteresowania i bliskości zamieszkania. I choć dość często obecnie się mówi o rozpadzie lub o transformacji tego drugiego typu więzi społecznych, to w czasach narastających zmian i towarzyszącej im niepewności jest wiele okazji do ujawniania solidaryzmu grupowego opartego na ewoluujących, ale ciągle znaczących relacjach rodzinnych, przyjacielskich i sąsiedzkich. Bazą kształtowania się zachowań pomocowych jest „zakorzenienie” społeczne mieszkańców Łodzi, tzn. zasięg i charakter ich sieci społecznych. Poszukiwanie przez jednostki, w sytuacjach trudnych, pomocy w ich otoczeniu społecznym – w instytucjach i kręgach nieformalnych, których są członkami – nie jest łatwe. Dzieje się tak nie tylko z powodu mniej lub bardziej ograniczonego dostępu do struktur, w posiadaniu których są określone zasoby, ale także – co bywa nawet barierą trudniejszą do pokonania – z obawy przed stygmatyzacją oraz autostygmatyzacją, gdy ujawniamy nieumiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów.

Tabela 1

Łodzianie szukający pomocy u innych ludzi w sytuacjach trudnych według wieku (%)

W sytuacjach trudnych	Ogółem N=500	Wiek				
		do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
Szuka pomocy innych ludzi	59,2	66,7	62,8	52,0	51,4	61,5
Nie szuka pomocy innych ludzi	40,8	33,3	37,2	48,0	48,6	38,5
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

VC=0,123, p=0,111

Źródło: Badania własne 2008

nowiących rodziny pełne nuklearne lub rozszerzone (odpowiednio 41% i 5,6%). Co piąty respondent prowadzi gospodarstwo jednoosobowe.

Celem analiz jest ustalenie, czy łodzianie w sytuacjach trudnych zwracają się o pomoc do innych osób. Gotowość mieszkańców Łodzi do szukania wsparcia u innych ludzi w sytuacjach dla nich kłopotliwych jest relatywnie duża. Szóstemu na dziesięciu badanych deklaruje, że gdy mają kłopoty, zwracają się do innych. Relatywnie rzadziej pomocy takiej oczekują łodzianie w średnim wieku, częściej najmlodszy (18-39 lata) i najstarsi (60+) mieszkańcy miasta (tab. 1). Dzieje się tak, gdyż z różnych powodów ich dostęp do zasobów niezbędnych do życia jest gorszy.

Sieci wsparcia łodzian

Łodzianie funkcjonują w rozbudowanych sieciach społecznych, utrzymują regularne kontakty z wieloma osobami (średnio z blisko 19). Poza sferą nieformalnych kontaktów społecznych w ramach kręgów nieformalnych – co zrozumiałe – funkcjonują nieliczni badani mieszkańcy Łodzi (0,8%). Brak regularnych kontaktów z bliskimi krewnymi deklaruje także niewielu mieszkańców Łodzi – co dwudziesty siódmy (3,6% ogółu badanych), z przyjaciółmi – co jedenasty (8,8%), z dalszymi krewnymi – częściej niż co trzeci (blisko 34%), a z sąsiadami – prawie co drugi (ponad 48%)⁸.

Funkcjonowanie poza kręgami nieformalnymi może powodować zachwianie poczucia bezpieczeństwa jednostki, świadomość oparcia w grupie jest bowiem istotna dla codziennego przeżywania i rozwiązywania trudnych sytuacji życiowych. Sieć społeczna „bogata”, tzn. obejmująca dużą liczbę osób, z którymi jednostka utrzymuje systematyczne kontakty, nie oznacza jej zabezpieczenia na wypadek doświadczanych kłopotów. Część relacji, w jakich ludzie pozostają, ma bowiem charakter towarzyski, rekreacyjny, zaś te, których treścią jest niesienie pomocy, są tylko fragmentem ogółu relacji. Wypada także podkreślić, że przekształcanie się sieci społecznych w potencjalne i rzeczywiste sieci pomocy zależy m.in. od: gotowości jednostki do zwrócenia się o pomoc i gotowości dawcy do udzielenia wsparcia, a także od zbieżności potrzeb zgłaszanych przez osobę potrzebującą wsparcia z zasobami, którymi dysponuje dawca.

Analizie poddano funkcje wspierające sieci społecznych łodzian, pytając ich, czy w sytuacjach trudnych zwracają się do innych osób o pomoc, do kogo mogą się zwrócić o wsparcie i od kogo je otrzymują w ramach kręgów nieformalnych, a także od osób w rolach profesjonalnych. Przedmiotem zainteresowania były zatem potencjalne i realne zasoby wsparcia, tzn. określenie, czy i kogo łodzianie mogą poprosić o pomoc w określonych trudnych sprawach, oraz czy i od kogo otrzymali pomoc w tych sytuacjach. Do takich spraw trudnych zaliczono: opiekę w czasie choroby nad nie-samodzielnymi domownikami, pożyczkę pieniędzy, rozmowę w sytuacji kłopotów osobistych, pomoc w takich trudnych sytuacjach jak poszukiwanie pracy w sytuacji bezrobocia czy remont, a wspierających poszukiwano w kręgach krewniczych

⁸ Szerzej na temat sieci społecznych łodzian w artykule mego autorstwa pt. *Problemy łodzian w perspektywie badań nad jakością życia* znajdującym się w niniejszym tomie.

(krewnych nie mieszkających wspólnie z respondentem), sąsiedzkich i przyjacielskich oraz wśród osób, które zawodowo zajmują się pomaganiem innym: pracowników pomocy społecznej, służby zdrowia, banku, a także księży).

Pomoc instytucjonalna, z której korzystają łodzianie

Analizie poddano wybrane formy pomocy instytucjonalnej, które zmniejszą koszty utrzymania i tworzą warunki dla lepszej realizacji potrzeb, zarówno w gospodarstwach domowych osób młodszych, jak i najstarszych. Aż 2/3 badanych łodzian deklaruje, że nie korzysta z żadnej z poddanych analizie form pomocy instytucjonalnej. Sięganie łodzian do zasobów realnych lokalnych instytucji wspierających, np. pomoc społeczna i szkoły, ma w deklaracjach badanych zasięg niewielki (do bycia klientem pomocy społecznej przyznaje się 3,4% ogółu badanych), obejmuje głównie dwie kategorie mieszkańców – rodziny z dziećmi i najstarszych łodzian. Spośród poddanych analizie rodzajów pomocy instytucjonalnej dwa wskazywano najczęściej – zwolnienia podatkowe i kredyty – oraz zdecydowanie rzadziej – dofinansowanie do leków i usługi opiekuńcze (tab. 2.).

Tabela 2

Łodzianie korzystający z różnych form pomocy instytucjonalnej (w %)

Formy pomocy	Ogółem (N=500)
Zwolnienia podatkowe i kredyty	24,6
Dodatek mieszkaniowy z Urzędu Gminy	1,8
Zwrot kosztów leków i okularów	8,8
Pomoc materialna (np. żywność, darmowe posiłki, ubrania)	1,2
Usługi opiekuńcze	3,6
Pomoc przedświąteczna	0,6
Stypendia dla dzieci	1,6
Darmowy wyjazd na wycieczkę szkolną	0,4
Zwolnienia z opłat w szkole (np. na komitet)	0,4
Darmowe posiłki w szkole	0,4
Wyprawka szkolna - na początku roku szkolnego	1,0
Dostęp do świetlicy szkolnej i kolonii	1,6
Nie korzystał z w/w form	64,0
Pomoc społeczna w ostatnich 6 miesiącach	3,4

Źródło: Badania własne 2008

Potencjalne sieci wsparcia – nieformalne zasoby wsparcia łodzian

Relacje mieszkańców Łodzi w ramach kręgów nieformalnych, których treścią jest otrzymywanie pomocy, są znaczącą, ale wyraźnie mniejszą częścią ich kontaktów społecznych. Łodzianie dostrzegają zasoby pomocy w części swoich sieci społecznych. Potencjalne sieci wsparcia łodzian, obejmujące osoby, od których spodziewają się wsparcia, to średnio blisko 11 osób, w tym połowę stanowią krewni (średnio łącznie prawie 6 osób), głównie bliscy krewni – rodzice, dzieci, rodzeństwo (średnio prawie 4 osoby) i relatywnie często przyjaciele (średnio blisko 4 osoby). Dokładniejsza analiza struktury potencjalnych sieci wsparcia łodzian ujawniła, że widzą oni możliwość uzyskania pomocy częściej w kręgach zróżnicowanych ze względu na skład osób, tzn. obejmujących jednocześnie osoby w rolach rodzinnych i pozarodzinnych, niż w kręgach jednorodnych, co pozwala wnioskować, że w sytuacjach trudnych łodzianie nie wykazują tendencji do „zamykania się” w kręgach rodzinnych (tab. 3.).

Tabela 3

Wielkość sieci społecznych i potencjalnych sieci wsparcia łodzian
oraz struktura ich potencjalnych sieci wsparcia (%)

Kategoria	Potencjalne sieci wsparcia					
	ogółem	rodzinne bliskie	rodzinne dalsze	przyjacielskie	sąsiedzkie	inne*
Brak sieci wsparcia	0,3	3,3	43,9	13,7	60,1	86,4
Bardzo małe (1-5 osób)	27,4	76,4	49,5	69,0	36,9	12,6
Małe (6-10 osób)	39,0	17,6	5,3	13,3	3,0	1,0
Średnie (11-29 osób)	-	1,7	1,3	3,3	-	-
Duże (30 i więcej)	4,3	-	-	0,7	-	-
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Średnia wielkość sieci społecznej (osoby)	18,58	5,64	3,57	7,66	1,71	X
Średnia wielkość potencjalnej sieci wsparcia (osoby)	10,82	3,69	1,85	3,92	1,00	0,36

* osoby w profesjonalnych rolach pomocowych, np. pielęgniarka, lekarz, pedagog, doradca, itp.

Źródło: Badania własne 2008

Zarówno młodzi, jak i najstarsi mieszkańcy miasta dostrzegają zasoby wsparcia głównie wśród bliskich krewnych, zdecydowanie rzadziej wśród członków dalszej rodziny. Wiek różnicuje zasięg potencjalnych sieci wsparcia łodzian w ramach kontaktów pozarodzinnych, głównie przyjacielskich (tab. 4). Wraz z wiekiem spada znaczenie przyjaciół jako osób wspierających. Dla najmłodszych objętych badaniem łodzian (w wieku 18-29 lat) równie przydatni i znaczący w trudnych sytuacjach życiowych są najbliżsi krewni, jak i przyjaciele. Im starszy badany, tym rzadziej dostrzega przyjaciół jako potencjalnych wspierających. Z kolei najstarsi łodzianie częściej widzą sąsiadów jako użytecznych z tego punktu widzenia. Zatem z wiekiem w przewyżczeniu kłopotów nabiera znaczenia sąsiedztwo.

Wiek różnicuje liczbę osób wskazywanych jako potencjalnych wspierających w kłopotach życiowych (tab. 5). Średnio najliczniejsze sieci wsparcia ujawniają łodzianie w wieku 50-59 lat, nieco mniej liczne młodszy łodzianie (w wieku 18-39 lat), a najmniej liczne osoby w wieku 40-49 lat i najstarsi mieszkańcy miasta (60+). W sieciach wspierających najmłodszych badanych łodzian jest relatywnie najwięcej przyjaciół i najbliższych krewnych, a w sieciach najstarszych łodzian – najmniej przyjaciół i najwięcej bliskich krewnych. W sieciach najstarszych łodzian relatywnie najczęściej występują sąsiedzi, a najrzadziej przedstawiciele różnych instytucji świadczących pomoc potrzebującym.

Tabela 4

Łodzianie, którzy uważają, że mogą zwrócić się o pomoc do osób należących do wyróżnionych kręgów według kategorii wieku (w %)

Liczy na pomoc:	Ogółem N=500	VC	Wiek				
			do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
Bliskich krewnych	96,7	0,063*	97,3	98,0	97,6	94,6	96,3
Dalszych krewnych	56,1	0,088*	56,2	65,3	54,8	55,4	51,9
Przyjaciół	86,3	0,271	98,6	87,5	88,1	87,5	72,9
Sąsiadów	39,9	0,167*	30,1	34,7	38,1	41,1	51,9
Innych osób**	13,6	0,113*	12,3	16,3	14,3	19,6	8,6

* $p > 0,05$, ** osoby w profesjonalnych rolach, np. pielęgniarka, lekarz, pedagog, doradca, itp.

Źródło: Badania własne 2008

Tabela 5

Wielkość potencjalnych sieci wsparcia łodzian według wieku (liczba osób)*

Liczy na pomoc:	Wiek				
	do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
Bliskich krewnych	2,90	2,42	2,16	1,64	2,44
Dalszych krewnych	1,19	1,47	1,14	0,97	0,92
Przyjaciół	3,70	2,83	1,71	2,26	1,39
Sąsiadów	0,61	0,53	0,51	0,54	0,75
Innych osób**	0,26	0,31	0,16	0,25	0,18
Ogółem	10,68	10,37	7,33	11,11	8,71

* średnia wyliczona dla całej próby, nie tylko dla osób, które wskazały, że w sytuacjach trudnych sięgają po pomoc innych osób

** osoby w profesjonalnych rolach pomocowych, np. pielęgniarka, lekarz, pedagog, doradca, itp.

Źródło: Badania własne 2008

Rzeczywiste sieci wsparcia łodzian

Przekonanie o możliwości zwrócenia się do kogoś o pomoc nie jest tożsame z faktycznym jej uzyskaniem. Zazwyczaj praktyczna użyteczność sieci wsparcia jest zdecydowanie mniejsza niż jej użyteczność potencjalna. W celu ustalenia wzorów wsparcia faktycznie otrzymywanego przez badanych mieszkańców Łodzi ustalono, jaki odsetek spośród oczekujących wsparcia otrzymuje je od poszczególnych wyróżnionych kategorii osób i w wyróżnionych trudnych sytuacjach życiowych (tab. 6). Zasięg wsparcia rzeczywistego dostępnego jest mniejszy niż zasięg oczekiwań z nim związanych. Mieszkańcy Łodzi, którzy oczekują pomocy, otrzymują ją najczęściej od krewnych we wszystkich wyróżnionych sprawach. Częściej mogą też liczyć na pomoc przyjaciół niż sąsiadów. Ich zasoby wsparcia są dość gęste, bo relatywnie często – ale w zróżnicowanym zakresie w poszczególnych wyróżnionych problemach życiowych – otrzymują pomoc jednocześnie od członków wszystkich wyróżnionych nieformalnych kręgów. Największe zapotrzebowanie jest wśród łodzian na wsparcie o charakterze psychologicznym, emocjonalnym, gdy zmartwienie dotyczy spraw osobistych, rzadziej na wsparcie instrumentalne, tzn. gdy doświadczają problemów z organizacją codziennych zajęć domowych, w tym z opieką nad niesamodzielnymi domownikami.

Tabela 6

Otrzymujący wsparcie łodzianie według kategorii osób im pomagających i rodzajów pomocy
(% deklarujących potrzebę pomocy w danej sprawie)*

Rodzaj Osoba	Pieniądze	Problemy osobiste, zmartwienie	Problemy z pracą	Sprawy urzędowe	Prace domowe	Remonty, prace gospodarskie
Wszyscy	2,2	24,6	8,0	2,0	4,9	2,3
Sąsiedzi	13,5	30,1	7,5	10,5	25,0	14,9
Przyjaciele	51,7	83,5	68,0	32,0	26,8	25,3
Rodzina	64,0	73,1	58,0	79,1	81,1	75,9
Ogółem	17,8	69,2	10,0	30,6	32,8	17,4

* Procenty w kolumnach nie sumują się do 100, ponieważ jako pomagający jednocześnie byli wskazywani członkowie wyróżnionych kręgów nieformalnych.

Źródło: Badania własne 2008

Strukturalne aspekty wsparcia – kto pomaga?

Wśród pomagających najczęściej wskazywani są najbliżsi krewni – w kolejności nasilenia wskazań: współmałżonkowie, rodzice, dzieci i rodzeństwo – zdecydowanie rzadziej przyjaciele, sąsiedzi, a sporadycznie osoby w rolach zawodowych, tzn. reprezentujący instytucje powołane do pomocy ludziom w zakresie wyróżnionych w tej części analizy trzech trudnych sytuacjach życiowych: organizacji pomocy w czasie choroby, pożyczki pieniędzy w kłopotach finansowych i wsparcia w postaci rozmowy w zmartwieniu. Ranking pomagających ulega nieco zmianie, gdy uwzględnia się charakter sprawy wymagającej wsparcia. W zmartwieniach wzrasta rola przyjaciół, a w kłopotach finansowych instytucji typu bank czy lichwa. Należy podkreślić, że stosunkowo rzadko dostrzega się instytucjonalne zasoby wsparcia (tab. 7).

Wzory świadczenia pomocy są wyraźnie zróżnicowane w perspektywie cyklu życia jednostki i płci osób pomagających, a ujawnione zależności silne i statystycznie istotne.

W populacji najmłodszych i najstarszych łodzian wśród pomagających w sytuacji choroby relatywnie rzadziej są wskazywani współmałżonkowie, ponieważ część tych pierwszych nie założyła jeszcze swoich rodzin prokreacji, a duża część drugich doświadczyła już owdowienia. Wśród najmłodszych badanych funkcje wspierające w tej sytuacji pełnią najczęściej (według kolejności wskazań): matki, ojcowie, ro-

dzeństwo, zaś wśród najstarszych: córki, współmałżonkowie, synowie oraz synowe i zięciowie. W średnich kategoriach wieku wsparciem są wówczas najczęściej mężowie i żony. Z wiekiem zyskuje na znaczeniu pomoc dzieci (tab. 8).

Tabela 7

Pomagający w wyróżnionych sytuacjach życiowych (% wskazań)

Pomagający	Zakupy w czasie choroby	Pożyczka pieniędzy	Rozmowa w sytuacji zamartwienia
Mąż/żona	50,3	12,3	47,2
Matka/ojciec	38,6	43,3	28,2
Córka/syn	46,0	32,4	27,8
Synowa/zięć	5,4	0,0	1,3
Siostra/brat	17,6	20,6	16,6
Inny krewny	9,6	14,9	12,6
Sąsiad/ka	9,6	2,4	5,6
Przyjaciół	13,2	19,9	45,8
Pracodawca, znajomy z pracy	1,3	7,4	6,9
Pracownik socjalny, lekarz	0,0	X	0,6
Ktoś inny	5,6	2,3	2,0
Bank	X	25,5	0
Ksiądz	X	X	2,4
Nie ma takiej osoby	2,9	14,9	4,6

Źródło: Badania własne 2008

Tabela 8

Pomagający w robieniu zakupów w czasie choroby według wieku badanych (% wskazań)

Pomagający	Ogółem N=500	Wiek respondenta				
		do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
Mąż/zona	50,3	37,0	74,9	76,8	62,5	25,6
Matka	29,7	76,7	47,3	11,6	10,7	0,0
Ojciec	8,9	26,0	10,3	4,7	1,8	0,0
Córka	33,1	0,0	2,0	39,5	46,4	68,3
Syn	12,9	0,0	2,0	19,3	21,5	24,4
Synowa/zięc	5,4	0,0	0,0	0,0	1,8	18,3
Siostra	12,6	19,1	14,4	18,6	8,9	4,8
Brat	5,0	6,9	8,2	2,3	5,4	2,4
Inny krewny	9,6	6,8	12,3	7,0	1,8	17,0
Sąsiad/ka	9,6	1,4	4,1	7,0	16,1	17,1
Przyjaciel	13,2	20,3	16,4	11,6	8,8	8,6
Pracodawca, znajomy z pracy	1,3	0,0	2,0	0,0	3,6	1,2
Ktoś inny	5,6	4,1	2,0	4,7	5,4	9,7
Nie ma takiej osoby	2,9	1,4	4,1	2,3	5,4	2,4

VC=0,413 i 0,409, $p=0,00$ (są dwie wartości współczynnika, bo pytano o to do kogo zwróci się R. o pomoc w danej sytuacji w pierwszej i w drugiej kolejności)

Źródło: Badania własne 2008

Wzory dostępnej dorosłym łodzianom pomocy w sytuacji kłopotów finansowych są nieco inne. Wprawdzie z wiekiem również traci na znaczeniu finansowe wsparcie ze strony rodziców, a zyskuje pomoc dzieci, ale jednocześnie ważnym źródłem wsparcia są instytucje typu bank czy lichwa, szczególnie wśród osób w średnim wieku. W tej kategorii łodzian ważną rolę wspierającą pełnią nadto przyjaciele i znajomi z pracy. Zwraca jednocześnie uwagę duży odsetek łodzian, którzy w sytuacji potrzeby wsparcia finansowego nie mają się do kogo zwrócić. W całej próbie jest to prawie co siódma osoba, ale wśród najstarszych łodzian aż co piąta osoba, podobnie w kategorii wieku 40-49 lat (tab. 9).

Tabela 9

Pomagający w kłopotach finansowych udzielający pożyczki według wieku (% wskazań)

Pomagający	Ogółem N=500	Wiek				
		do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
Mąż/żona	12,3	19,2	14,0	14,3	12,5	6,1
Matka	28,1	63,0	42,8	18,7	16,1	1,2
Ojciec	15,2	41,1	20,4	7,0	3,6	1,3
Córka	19,2	0,0	0,0	9,4	17,9	65,1
Syn	13,2	0,0	0,0	2,3	9,0	34,6
Synowa/zięc	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Siostra	12,3	8,2	6,1	18,7	21,4	10,0
Brat	8,3	9,6	16,4	4,6	5,4	6,2
Inny krewny	14,9	12,4	20,2	14,0	25,0	6,3
Sąsiad/ka	2,4	0,0	2,0	4,7	1,8	3,7
Przyjaciel	19,9	16,5	20,2	32,6	26,7	11,2
Pracodawca, znajomy z pracy	7,4	8,2	12,2	4,6	14,3	0,0
Ktoś inny	2,3	0,0	0,0	4,7	4,4	2,5
Bank, lichwiarz	25,5	13,7	28,6	51,5	23,2	29,8
Nie ma takiej osoby	14,9	6,9	12,2	20,9	16,1	20,0

VC=0,467 i 0,377, $p=0,00$ (są dwie wartości współczynnika, bo pytano o to do kogo zwróci się R. o pomoc w danej sytuacji w pierwszej i w drugiej kolejności)

Źródło: Badania własne 2008

W sytuacji kłopotów osobistych wymagających „daru czasu”, tzn. spotkania, wysłuchania, pocieszenia czy doradzenia, źródłem wsparcia dla najmłodszych łodzian są (najczęściej według kolejności wskazań): przyjaciel, matka, współmałżonek i siostra; dla osób w średnich kategoriach wieku: współmałżonek, przyjaciel, matka i siostra, a dla osób najstarszych: córka, przyjaciel, współmałżonek, relatywnie często także sąsiadka, syn i dalszy krewny (tab. 10).

Tabela 10

Pomagający w kłopotach osobistych poświęcający czas na rozmowę według wieku
(% wskazań)

Pomagający	Ogółem N=500	Wiek				
		do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
Mąż/zona	47,2	41,1	65,2	67,5	53,6	26,9
Matka	23,9	45,2	38,7	20,9	18,1	1,3
Ojciec	4,3	9,6	8,2	0,0	0,0	0,0
Córka	22,2	0,0	0,0	16,3	32,5	51,8
Syn	5,6	0,0	0,0	0,0	3,6	18,7
Synowa/zięć	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0	5,0
Siostra	16,6	20,6	14,3	21,0	14,4	13,6
Brat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Inny krewny	10,6	10,9	4,0	6,9	10,9	16,3
Sąsiad/ka	5,6	0,0	0,0	0,0	4,4	17,3
Przyjaciel	45,8	63,1	51,0	46,2	39,7	30,9
Znajomy z pracy	5,6	2,7	6,1	7,0	12,7	2,5
Psycholog, lekarz	0,6	0,0	0,0	0,0	1,8	1,2
Ktoś inny	2,0	4,1	2,0	2,3	0,0	1,2
Ksiądz	2,4	0,0	2,0	0,0	0,0	7,5
Nie ma takiej osoby	4,3	2,7	6,1	11,6	3,6	5,0

VC=0,342, 0,369, $p=0,00$ (są dwie wartości współczynnika, bo pytano o to do kogo zwróci się R. o pomoc w danej sytuacji w pierwszej i w drugiej kolejności)

Źródło: Badania własne 2008

Ocena otrzymywanej pomocy i najbardziej znaczący pomagający

Respondentów poproszono o ocenę otrzymywanego wsparcia od osób, które ich wspierają, należących do trzech kręgów: rodzinnych (bliższych i dalszych), przyjacielskich i sąsiedzkich. W tym celu zadano im dwa pytania: 1) jak oceniają pomoc uzyskiwaną od tych osób? oraz 2) kto spośród tych osób wspiera ich najbardziej, tzn. czyja pomoc jest dla niego najważniejsza? Dane zawarte w tab. 11 i 12 ujawniają, że łodzianie najwyżej oceniają pomoc od rodziny, nieco gorzej od przyjaciół, a za

najmniej znaczącą uznają pomoc od sąsiadów (odpowiednio: 3,98, 3,65 i 2,53 na pięciopunktowej skali)⁹.

Tabela 11

Ocena pomocy uzyskiwanej przez łodzian w ramach kręgów nieformalnych według wieku

Ocena pomocy od	Ogółem N=500	Wiek				
		do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
członków rodziny	3,98	3,84	4,12	4,15	3,83	4,01
przyjaciół/znajomych	3,65	3,98	3,77	3,55	3,62	3,28
sąsiadów	2,53	1,76	2,38	2,58	2,59	3,05

Źródło: Badania własne 2008

Tabela 12

Najbardziej znaczący pomagający w opinii badanych według wieku (% wskazań)*

Najbardziej znaczący pomagający	Ogółem N=500	Wiek				
		do 29 n=108	30-39 n=78	40-49 n=76	50-59 n=107	60+ n=131
Rodzina ogólnie	16,0	15,8	20,6	24,1	19,7	5,9
Mąż/zona	17,4	9,9	20,6	34,5	17,1	13,7
Rodzice, głównie matka	13,3	22,8	27,0	12,0	3,9	0,0
Teściowie	1,3	0,0	3,2	3,4	1,3	0,0
Dzieci, głównie córki	19,1	1,0	0,0	6,9	14,4	60,9
Siostra/brat	9,5	10,0	3,2	10,3	11,8	7,8
Inny krewny	1,3	0,0	0,0	3,4	0,0	2,9
Sąsiad/ka	2,5	0,0	0,0	3,4	3,9	4,9
Przyjaciół/znajomy	18,0	39,6	19,0	0,0	21,1	3,9
Ktoś inny	1,8	1,0	1,6	0,0	1,3	0,0

Źródło: Badania własne 2008

⁹ W ocenie pomocy zastosowano pięciopunktową skalę, gdzie 1 oznaczało pomoc mało przydatną, a 5 pomoc, bez której respondent by sobie nie poradził.

Za najbardziej znaczących – za takie uznano osoby mające najwięcej wskazań – w niesieniu pomocy uznali łodzianie ogółem w prawie równym stopniu dzieci (ponad 19%), przyjaciół (18%) i współmałżonka (ponad 17%), a dalsze 16% badanych wskazało ogólnie na rodzinę. Pokolenie najmłodszych łodzian docenia nawet nieco bardziej pomoc przyjaciół niż członków rodziny (średnia ocen odpowiednio: 3,98 i 3,84), ale wśród osób wskazanych w tej grupie wieku jako najbardziej znaczący pomagający łącznie członkowie rodziny mieli więcej wskazań niż przyjaciele (odpowiednio: prawie 49% i blisko 40%). Wśród mieszkańców Łodzi w wieku średnim i najstarszym wyżej oceniana jest pomoc od rodziny niż od przyjaciół, a na znaczeniu zyskuje wsparcie sąsiedzkie, szczególnie wśród najstarszych łodzian. Osoby z średnich kategorii wieku za najbardziej znaczących pomagających uznają członków najbliższej rodziny: współmałżonka, rodziców i dzieci – łącznie 47%, 53,4% i 35,4% wskazań, a w pokoleniu najstarszych łodzian – prawie 61% wskazało na dzieci, głównie córki.

Podsumowanie

Charakter oczekiwań łodzian w zakresie pomocy można interpretować w kategoriach postępujących procesów indywidualizacji życia w środowiskach zurbanizowanych i przemiany więzi społecznej. Duża część mieszkańców Łodzi deklaruje samodzielność w rozwiązywaniu codziennych problemów, nie dostrzega roli wspierającej ze strony członków kręgów nieformalnych, a przede wszystkim różnych instytucji. Podstawowym zasobem wsparcia są – zarówno w sferze oczekiwań, jak i realnej dostępności – bliscy krewni, w dalszej kolejności przyjaciele, a w ostateczności sąsiedzi. Sąsiedztwo dla mieszkańców wielkiego miasta nie stanowi zaplecza w trudnych sytuacjach życiowych. Familiocentryczność współczesnych łodzian współwystępuje bardziej z relacjami przyjacielskimi niż z sąsiedzkimi, co wskazuje na dominację w kontaktach społecznych, także pomocowych, głównie więzi o charakterze emocjonalnym, nie zaś więzi o oparty o bliskość przestrzenną.

Rekapitulując, należy zauważyć także, że wiek różnicuje wzory oczekiwanej i otrzymywanej pomocy w ramach kręgów nieformalnych. Dla młodszych łodzian w sytuacji kłopotów bardziej użyteczni są rodzice, a dla najstarszych – co zrozumiałe – dzieci. Pomoc, bez względu na jej charakter, świadczą zdecydowanie częściej kobiety: matki, córki i siostry niż mężczyźni: ojcowie, synowie, bracia. Wyjątkiem jest pomoc finansowa dostępna najmłodszym badanym – częściej ze strony braci niż siostr.

Literatura

- Błędowski P., Grotowska-Leder J., Warzywoda-Kruszyńska W., (2007), *Państwo, samorządy, organizacje pozarządowe i wspólnoty lokalne wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego*, IPiSS, Warszawa.
- Cohen S., B. H. Gottlieb, L.G. Underwood (2000), *Social relationship and Health*, [w:] S. Cohen, B. H. Gottlieb, L. G. Underwood (red.), *Social support measurement and intervention. A guide for health and social scientists*, Oxford University Press, Oxford, 3-25
- Dilworth-Anderson P., Marshall S., (1996), *Social support and its cultural context*, [w:] B. R. Sarason, I. G. Sarason, G. R. Pierce (red.), *Handbook of social support and the family*, Plenum Press, New York
- Gagacka M., Głębicka K., (2010), *Lokalne sieci wsparcia*, Wydawnictwo PR i PTPS, Radom
- Giza-Poleszczuk A., Hausner J. (2008), *Wprowadzenie – ekonomia społeczna i rozwój*: [w:] A. Giza-Poleszczuk, J. Hausner (red.), *Ekonomia społeczna w Polsce. Osiągnięcia, bariery rozwoju i potencjał w świetle wyników badań*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa, 11-41.
- Grotowska-Leder J., (red.) (2008), *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź
- GUS, (2010), *Bank Danych Regionalnych*, www.stat.gov.pl/bdr (dostępne 12.08.2010)
- House J. S., Kahn R. L., (1985), *Measures and concepts of social support*, [w:] S. Cohen, S. Syme (red.), *Social support and health*, Academic Press, Orlando, 83-102
- Kacperczyk A., (2006), *Wsparcie społeczne w instytucjach opieki paliatywnej i hospicyjnej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź
- Kawula S., (2002), *Pomocniczość i wsparcie. Kategorie pedagogiki społecznej*, Olsztyn
- Laireiter A., Baumann U., (1992), *Network structures and support functions – theoretical and empirical analyses* [w:] H. O. F. Veiel, U. Baumann (eds), *The meaning and measurement of social support*, Hemisphere Publishing Corporations, New York
- Okólski M., (1990), *Modernizacja społeczeństwa a przejście demograficzne*, [w:] M. Okólski (red.), *Teoria przejścia demograficznego*, PWE, Warszawa
- Phillipson Ch., (2004), *Social Networks and Social Support in Later Life* [w:] Ch. Phillipson, G. Allan, D.Morgan (red.), *Social Networks and Social Exclusion. Sociological and Policy Perspectives*, ASHGATE.
- Sarason B.R., Sarason I. G., Pierce G.R., (1990), *Traditional views of social support and their impact of assessment* [w:] I. B. R. Sarason, I. G. Sarason, G. R. Pierce (eds) *Social support: an international view*, John Wiley and Sons, New York
- Sęk H., R. Cieślak (red.), (2004), *Wsparcie społeczne- sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 11-29
- Styrc M., (2007), *Transfery finansowe i opieki w nieformalnych sieciach wsparcia*, [w:] I. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka (red.), *Aktywność zawodowa i edukacyjna a obowiązki rodzinne w Polsce w świetle badań empirycznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa
- Szukalski P., (2002), *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wyd. UŁ, Łódź

- Szukalski P., (2010), *Czym jest solidarność międzypokoleniowa?* [w:] D. Kaluża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź, 74-92
- Wills T.A., (1985), *Supportive functions of interpersonal relationships*, [w:] S. Cohen, S. L. Syme (red.), *Social suport and Heath*, Academic Press, Orlando
- Wolańska W., (2010), *Jakość życia starszych mieszkańców Polski w latach 2000-2009 w świetle subiektywnych opinii*, [w:] D. Kaluża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź, 52-65.

Jolanta Grotowska-Leder

Resources of social support of Lodz inhabitants – sociological analysis

Abstract: People have more or less developed social networks, some of which are the support networks. Many members of society deal with their everyday problems on their own, but there are people who in such situation look for and receive support from other individuals, and institutions. The article is focused on social support networks of Lodz inhabitants. The main subject of the reflection are the resources available to them both as a result of informal social relations and thanks to local institutions. Following questions are subjected to analysis: how do the Lodz inhabitants deal with everyday problems? Do they reach for institutional resources as well as for the informal ones? What is the scope and structure of family and non-family support networks of Lodz inhabitants and what kind of help do they receive? Is the scope and structure of support networks of Lodz inhabitants diversified according to age, and specifically-do the oldest people have an access to informal support? The paper is based on the results of the research conducted in 2008 (the quota sample of adult-18 and older- inhabitants of the city). The investigation revealed that the significant share of the respondents declared to be self-reliant while coping with everyday problems, they also hardly perceived the role of informal circles, and above all-the role of institutions. The main resource of support for Lodz inhabitants are close relatives, then friends and the most rarely-neighbours. The patterns of support expected and received within informal networks vary according to age.

Key-words: social support, social networks, Poland, Łódź